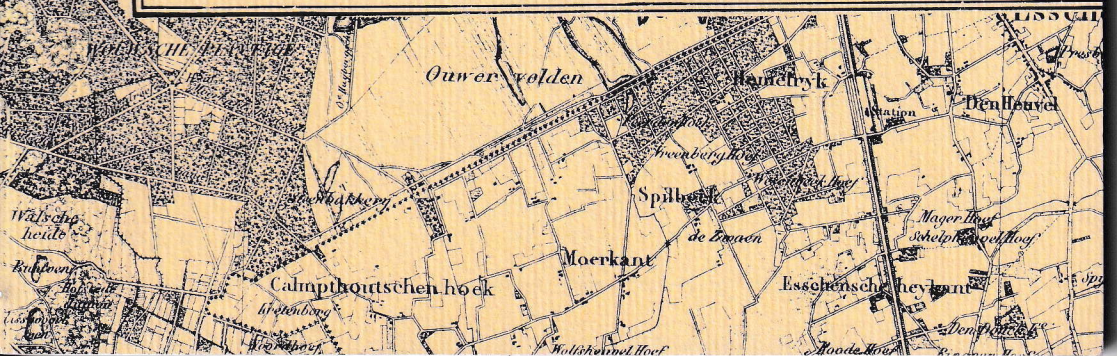
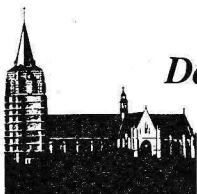

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3 ~ 88.

De herbouw van de St. Lambertuskerk (1)

Wie vandaag de dag de kerk van Wouw passeert, zal zich moeilijk kunnen voorstellen, dat ruim veertig jaar geleden op die plek 5000 kuub puin lag. Dat was het gevolg van een rancuneuze vernielzucht van de terugtrekkende Duitse troepen, die onder aanvoering van generaal Chill stonden. Op 27 oktober 1944 gaf hij zijn soldaten het bevel om de toren van de kerk op te blazen - dit in weerwil van pastoor Wolters die door een bezoek aan de generaal had geprobeerd dit te voorkomen. Wel had de generaal toestemming gegeven om de kostbare beelden tevoren te verwijderen. Een groot deel van de toren viel op het middenschip zodat ook hier enorme schade werd toegebracht. Twee dagen later kwam de genadeslag voor de inventaris. Vanuit de Spellestraat beschoten de Duitsers de kerk met fosforgranaten, waardoor het interieur in vlammen opging. Daarbij gingen o.m. de 17e eeuwse koorbanken, een kunstschat van de eerste orde, volkomen verloren. Er was, volgens Siebers 1) "geen kooltje meer van over".

Een vluchtige inspectie maakte duidelijk, dat de ravage enorm was. Behalve alle houten delen waren ook vele stukken natuursteen zodanig verbrand, dat ze als verloren beschouwd moesten worden. Daarbij kwam nog het instortingsgevaar en de inwerking van weer en wind.

Het kerkbestuur moest dan ook snel beslissen, wat ze gingen doen: plannen maken voor een volledig nieuwe kerk (eventueel zelfs op een andere plaats) of pogingen in het werk stellen om het geheel weer in de oude luister te herstellen. In een brief van B & W 2) uit 1948 was nog sprake van "een bescheiden moderne kerk, op een andere plaats te bouwen". Het komt mij echter voor, dat deze oplossing nooit serieus door pastoor Wolters in overweging is genomen.

ST. LAMBERTUS, WOUW

Z	4	11	18	25	
M	5	12	19	26	
D	6	13	20	27	
W	7	14	21	28	
D	1	8	15	22	29
V	2	9	16	23	30
Z	3	10	17	24	

April
1948

500 jaar lang een huis van God. Nu 5000 ton puin.

Afb. 1: kalenderblad uit 1948 "500 jaar lang een huis van God, nu 5000 ton puin. Uit het bezit van mw. Schrooijen.

In 1948 was men overigens al volop met de restauratie en de herbouw begonnen.

Het verhaal van de herbouw van de kerk blijkt interessant genoeg om aan de vergetelheid te ontrukken. Er is uiteraard al eerder aandacht aan die geschiedenis besteed. Zo verscheen er in 1980 het boek "Woide...die Wouda", waarin een volledig hoofdstuk over de kerk is opgenomen. Daarnaast zijn er in de vijftiger jaren diverse artikelen in tijdschriften gepubliceerd, die de herbouwde kerk tot onderwerp hadden 3). Toch was daarmee nog een heleboel wettenswaardigs onvermeld gebleven. De archieven van de parochie en gemeente geven er alle aanleiding toe, om uitgebreider op de historie terug te komen.

HOOFDPERSONEN.

Eerst de "hoofdpersonen", die een prominente rol gespeeld hebben. Velen zijn inmiddels helaas overleden. Voor het noodherstel was als architect ir.A.Siebers b.i.uit Ulvenhout aangetrokken. In januari 1946 drong de toenmalige directeur van Monumentenzorg, dr.J.Kalf er bij het kerkbestuur op aan om verdere benodigde plannen te gaan maken. Hij stelde zelf voor om ook de restauratie in handen te geven van Siebers. Tegelijk beval hij dhr.A.van Woerkom aan als opzichter. Die werkte toen nog bij ir.J.G.Deur b.i. te Nijmegen, een studievriend van Siebers. Ook de aannemer van het noodherstel, Albouw uit Breda, zou kunnen doorwerken. Van Woerkom trok al snel zeventien arbeiders aan uit Wouw en direkte omgeving. Voorts hebben jhr.dr.E.O.M.van Nispen tot Sevenaer, de opvolger van dr.Kalf, en de onderscheiden ministers van OKW en Openbare Werken en Wederopbouw hun invloed doen gelden. Maar de meest cruciale rol in dit alles is ongetwijfeld in handen van pastoor Wolters zelf geweest. Met een schier onuitputtelijke energie ging hij - in bloemrijke taal - in de contramine met onwillige instanties. De heer van Woerkom, medewerker bij Siebers & van Dael, die natuurlijk nog zeer veel herinneringen aan dit projekt heeft, bleek bereid om zijn bijdrage aan een artikelenserie te leveren. Dat is wat U in de komende afleveringen mag verwachten: een reeks verhalen over de herbouw van de kerk, grotendeels van de hand van dhr.van

Afb. 2

De kostbare koorbankbeelden worden uit de aardappelkuil bij Siebelink gehaald. Foto: coll. gemeente Wouw.
(In een volgende aflevering uit deze serie komen we op de beelden terug.)

41
Woerkom. Ook pastoor Wolters en de anderen komen, zij het dan posthuum, "aan het woord", via hun omvangrijke correspondentie. Veel nog nooit eerder gepubliceerde foto's en tekeningen krijgen daarbij hun plaats. Wij hopen en verwachten, dat ook U in de ban zal raken van deze historie, vol ups en downs. Het geweldige resultaat van de inspanningen van de hoofdpersonen uit dit drama vormt het onmiskenbare silhouet van Wouw: haar prachtige kerk.

1. DE EERSTE MAANDEN.

Wat er allemaal voorviel in de eerste maanden na de verwoesting, valt moeilijk te achterhalen. Behalve de opmerking van Siebers, dat met name de Engelsen het bruikbare puin afvoerden (wat uiteraard ongewenst was) en enkele notities in de kerkbestuurvergaderingen over de noodkerk, is er niets meer over te vinden. In elk geval is er begonnen met de bouw van een noodkerk. Vele Wouwenaren zullen dit bouwsel nog wel kennen: het heeft immers nog lang dienst gedaan als toneelzaal. Het materiaal was afkomstig van een barak van Vrederust. De toenmalige directeur stelde het kerkbestuur zo in staat om snel weer de draad op te pakken. De aanpassing van de barak ontwierp architect ir.L. Sturm uit Roosendaal.

NOODHERSTEL.

Al gauw was men het er over eens: de oude kerk moest terug komen. Maar pas toen de onderhandelingen op gang kwamen bleek, hoe gecompliceerd die zaak zou worden. Een deel van de kerk, met name het priesterkoor, was en is monument. De restauratie van dat deel kwam dus onder toezicht van Monumentenzorg. De rest van de kerk (dus ook de toren) viel onder het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw. De ambtelijke molens maalden, in de eerste jaren na de oorlog wel uitzonderlijk langzaam. Niet alleen lieten de vereiste toestemmingen soms erg lang op zich wachten - ook van het nodige geld bleef het kerkbestuur vaak lang verstoken. Er waren dus voortdurend moeilijkheden en pastoor Wolters heeft beslist vaak met de handen in het haar gezeten en zich vertwijfeld afgevraagd of alles wel tot een

goed einde kon komen. Maar de overheid had het in die periode natuurlijk ook niet gemakkelijk. De voor het noodherstel benodigde gelden (f 48.000,--) kwamen eerst op 21 januari 1947 4). Tegen die tijd had het kerkbestuur zich al flink in de schulden gestoken. Maar daar zou het niet bij blijven.....

Allereerst moest er een noodkap op de kerkresten komen. Daarvoor was steigerhout nodig, en daarmee diende zich het eerste probleem al aan. De heer van Woerkom:

Op 1 februari 1946 kom ik voor de 2e maal in mijn leven in Wouw. De eerste keer was ik opzichter bij de bouw van het seminarie Liesbos van de Priesters van het Heilig Hart (voor ir.Deur, 1930-1932) en in mijn vrije tijd ging ik de omgeving, dus ook Wouw, verkennen. Nu lag de zaak wel wat anders. Met een overdekte vrachtwagen, ik meen van de fa. Meeus Transport te Bergen op Zoom, kon ik meerijden. Die firma onderhield toen voor de B.B.A. een busdienst. Binnenin de "bus" stonden langs de zijkanten banken en aan de achterzijde hing een trapje. Bij de stopplaats op de Markt werd ik vriendelijk ontvangen door "Leon van de Kroon" met "komde gij voor de kerk op te bouwen?". En na mijn aarzelend knikken, "dan motte hier zijn, want de pastoor heeft een kamer besproken en we eten om twaalf uur". Nou, dat was dus geregeld. Na mijn koffertje op de aangewezen kamer te hebben gebracht, ben ik eerst naar "het werk" gegaan. De bekende tekening van Chr.Schut geeft een indruk van wat ik zag 5).

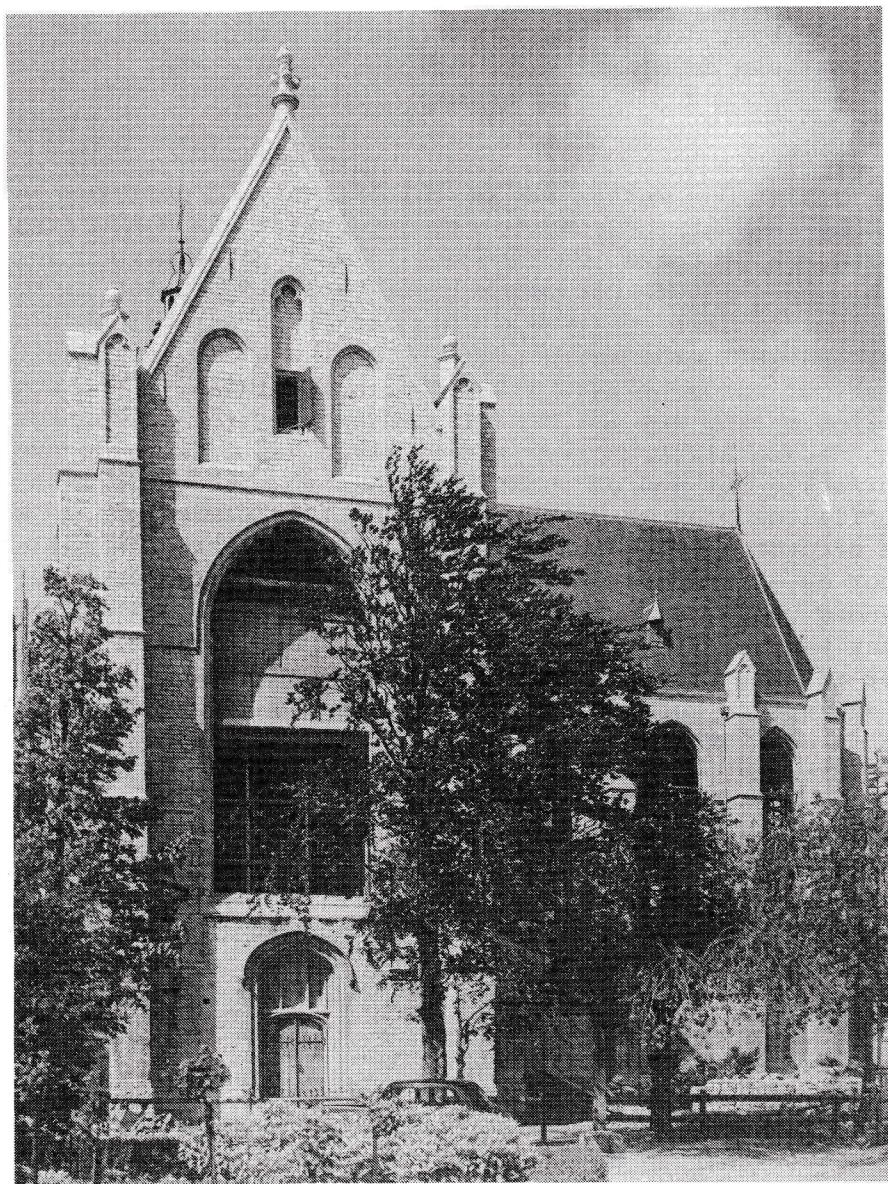
OPMETEN.

Kees Franken, uitvoerder van de Albouw uit Breda, was al met een aantal arbeiders "van het eerste uur" aan het puinruimen. Bij mijn opdrachtgever, pastoor Wolters, informeerde ik naar tekeningen van de bestaande toestand, van voor de vernieling. Maar er was niet veel; alleen van de nieuwe sacristie van architect Valk uit Den Bosch bestonden tekeningen en van architect P.Cuijpers uit 1914. Er moesten dus eerst tekeningen gemaakt worden, waarop aangegeven stond, wat nog over was en bruikbaar. Er was nog geen steiger en het daarvoor benodigde hout was op de bon. Die bonnen kreeg je pas na een bouwvergunning. Ieder-

4
een snapt wel, dat je zo in een cirkel draait en er moest wel een wonder gebeuren om op korte termijn effectief op gang te komen. Nou, dat wonder gebeurde! In Wouwse Plantage waren tijdens de gevechten om de bevrijding veel bomen beschadigd. Die moesten gekapt worden, maar ze waren prima geschikt als steigerhout. Na overleg met de familie Janssens de Limpens, de houtvester en de pastoor, kon de aanne-mer over de bomen beschikken. Het hout is door de boeren met paard en wagen aangevoerd. Dat kon nadat de bomen getaxeerd, geroid en geschild waren. Pas toen de steigers er stonden, konden de opmetingen beginnen.

NEOGOTISCH.

Plaatselijke vaklieden kon ik niet aantrekken, want er moesten ook veel huizen en boerderijen hersteld worden. Wel waren er o.a. landarbeiders beschikbaar, want de landbouwgronden waren nog niet "mijneuvrij". En natuurlijk moest er ook een definitief plan voor de restauratie en wederopbouw gemaakt worden. Anders is het opstellen van een begroting en het aankopen van bouw materiaal gewoon onmogelijk. De eerste werkzaamheden bestonden dan ook uit puinruimen, stenen bikken en het sorteren van bruikbare materialen, naast onderzoek van "wat behouden kan blijven". Er moesten ook bewijsstukken op tafel komen om de Neogotische veranderingen, in de vorige eeuw door Cuijpers aangebracht, te kunnen aanwijzen. De opzet was om alles zoveel mogelijk in de meest oorspronkelijke staat terug te brengen. De Neogotiek van Cuijpers hoorde daar niet bij. Zulk werk kost veel tijd en geld, en direkt resultaat blijft lang onzichtbaar. Maar ook hier hadden we weer geluk: bij het opbouwen van de steigers om het priesterkoor vonden we de oorspronkelijke raamdorpels die Cuijpers in de vorige eeuw had vervangen. Deze dorpels vertoonden de oude tracering 6). Zo bleek dat de ramen in de absis 7), voor de verwoesting in 3 stroken verdeeld, oorspronkelijk in tweeën verdeeld waren. Op die manier worden de 4 stroken aansluitend in 3 delen opgesplitst 8). Dit alles gaf redenen om ook de hoogteverdeling te onderzoeken. Door de resterende stijlfragmenten weg te nemen vonden we zgn. kettingankers die als horizontale versterking van de hoge

Afb. 3. Een opname tijdens de restauratie van het zuidertransept.
Let ook op de verschillende steunberen van het priesterkoor.
(foto: coll. A. van Woerkom, Essen).

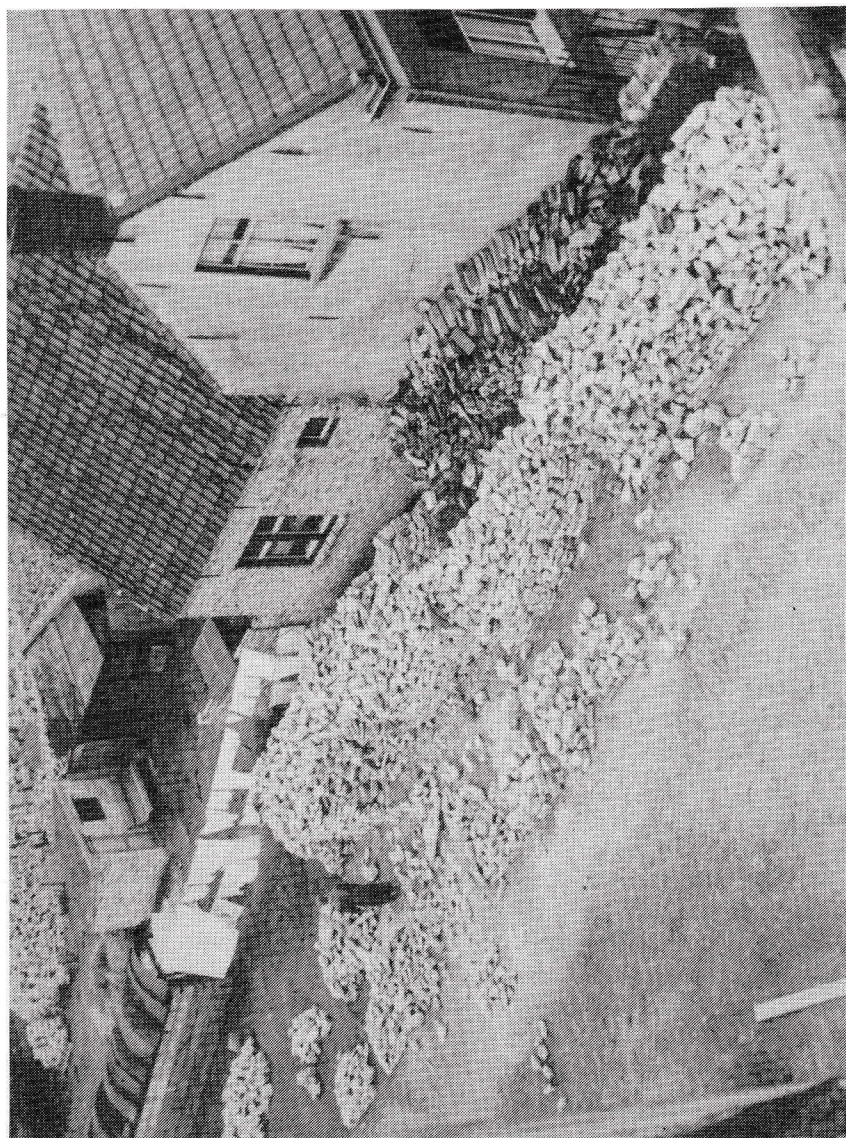
ramen dienst deden. Toen konden we de oorspronkelijke grootte van de glas-in-loodraampjes vaststellen.

RAMEN.

Er is hier dus sprake van geschiedvervalsing door Cuijpers 9). De belangrijke vondst werd natuurlijk aan Monumentenzorg gerapporteerd. Er kwam een "nieuw" ontwerp voor de raamkoppen met de oorspronkelijke verdeling. Omdat pastoor Wolters er zeer op gesteld was, dat er in het priesterkoor gebrandschilderde ramen zouden komen, was het nodig de hiervoor noodzakelijke geldmiddelen te vinden. Technisch gezien maakte het ook het aanbrengen van bronzen raamroeden noodzakelijk. Alleen al het maken van deze roeden veroorzaakte het nodige oponthoud, want ze moesten op maat en profiel gegoten worden. Eerst zijn al de raamkoppen op watte grootte getekend en daarna maakten we kartonnen mallen voor de steenhouders. We hadden geen tekenbord, dat groot genoeg was. Daarom hebben we de tekeningen gemaakt op de muur van het noordertransept, waar nu het verwarmingsrooster in zit. Die muur moest dus steeds opnieuw wit gestuuct worden (door Sus Buijck of Stan van Genk). Dan maakte ik een tekening - alle raamkoppen zijn verschillend! - vervolgens kwam Siebers de tekening keuren en de steenhouders namen ze over op kartonnen mallen. U moet eens kijken in de kerk, staande voor de viering 10), naar het middenraam boven het altaar in het priesterkoor. Zie maar eens hoe scheef die kop is. Het raam is door een stijl precies in tweeën gedeeld; dat was voorheen in drie delen en dan zie je die scheefte niet.

STENEN.

Na de goedkeuring voor de wijziging van de raamindeling, waren de koppen van de steunberen van het priesterkoor aan de beurt. Daarvan waren er enkele beschadigd en daar zat het nodige herstelwerk aan vast. Voor de "opgeleide", plaatselijke steenhouders was er toen nog onvoldoende werk want het wachten was op de benodigde vergunningen. Onze eigen initiatieven veroorzaakten de nodige deining op het hoogste niveau. Er is zelfs sprake geweest van het dreige-

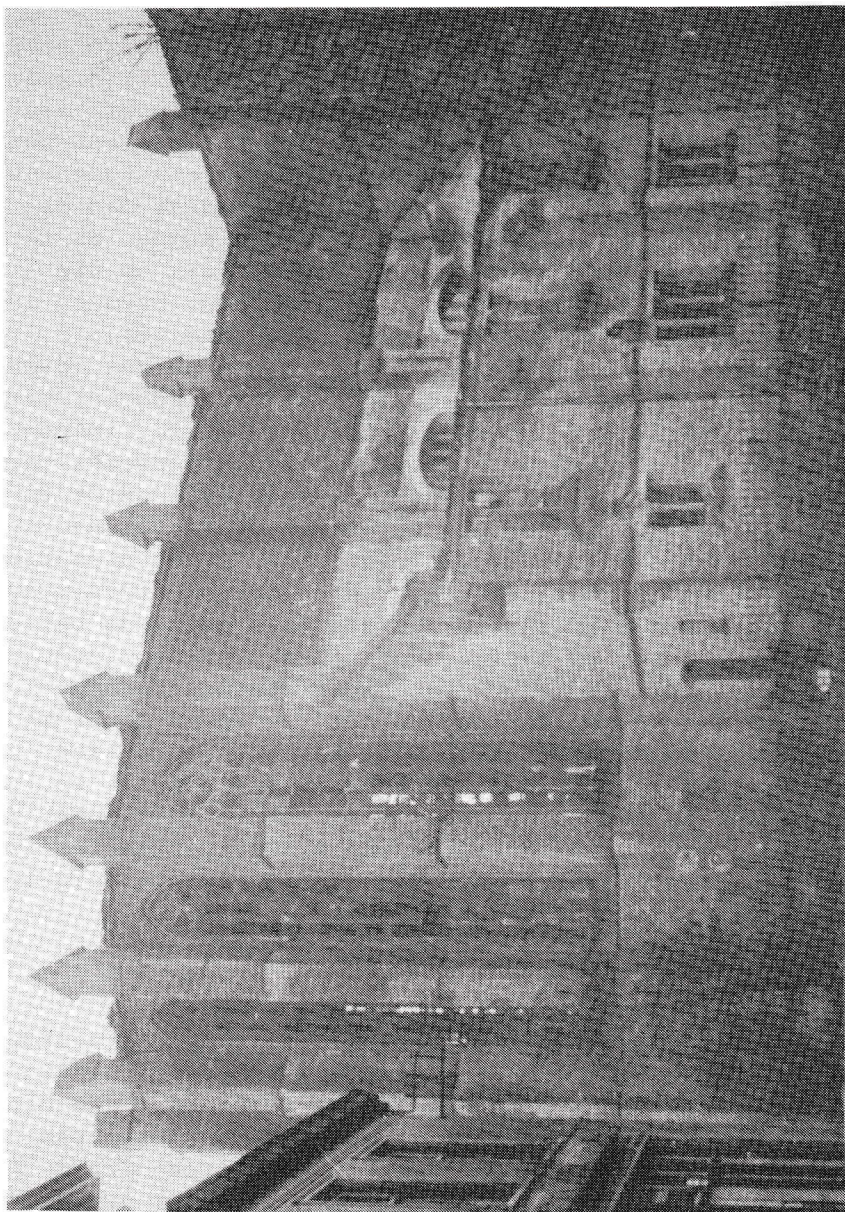

afb. 4. Deze opname geeft een beeld van het gesorteerde puin. (foto: coll. album pastorie Wouw).

ment, dat het kerkbestuur zelf voor de kosten op zou moeten draaien. Een en ander had wel tot gevolg, dat de steunberen nu van verschillend model zijn 11). Toen de binnensteigers in het priesterkoor gereed waren, konden we de oude kruisgewelven controleren. Toen kwamen we erachter dat deze door de luchtdruk bij het opblazen van de toren zoveel geleden hadden, dat herstellen onverantwoord was. Deze ontdekking leverde weer veel stof op tot overleg: ramming van de kosten, de kostenverdeling bij de ministeries etc. Uiteindelijk, al was het inmiddels vier jaren later, is alles toch op zijn pootjes terecht gekomen. Een goed opmerker zal bij het bekijken van de oostelijke muur van het zuider transept (aan de pastoriezijde, waar de oudste sacristie stond) zien, dat een groot deel vernieuwd is met "ledensteen". Hier was voor de verwoesting ook de cv-installatie 12), die samen met de buitenmuur is verbrand. In de hoek, aansluitend bij het priesterkoor is de oorspronkelijke sacristie 12) weer opgebouwd met kruisvenster gewelf, wenteltrap enzovoorts. De profielen en maatgegevens die we hiervoor nodig hadden, waren op de oude muren zichtbaar of gemakkelijk af te leiden. Merkwaardig was dat er op de verdieping een raampje tevoorschijn kwam, dat in verbinding stond met het priesterkoor en zicht bood op het altaar. Een soort "hagioscoop", op de plaats van de luchtzolder van het nieuwe orgel, tegen de sacristiemuur; voor wie zou dat bestemd zijn geweest? 13)

ALTAAR.

Het hoofdaltaar in het priesterkoor kwam vrijwel onbeschadigd uit de puinhopen te voorschijn. Het lag in de bedoeling om dit aan het rijk in bewaring te geven 14). Op een onbewaakt ogenblik in mei 1946 is het als schietschijf gebruikt door onbezonnen jeugd. Met een katapult en stalen "speren" (die ze uit het hek om de kerk gesloopt hadden!) is het totaal vernield. Ik hoop dat zij, na 42 jaar toch spijt hebben. De politie zal de daders wel gevonden hebben, maar het altaar was in ieder geval onherstelbaar 15). Het andere altaar in de kerk was overigens al eerder "afgeschreven". Slechts foto's, in 1909 door Monumentenzorg gemaakt, kunnen ons nog aan deze altaren herinneren.

afb. 5. Het dak van priesterkoor en sacristie is door de verwoesting geheel verdwenen. (album pastorie).

TORENTJE.

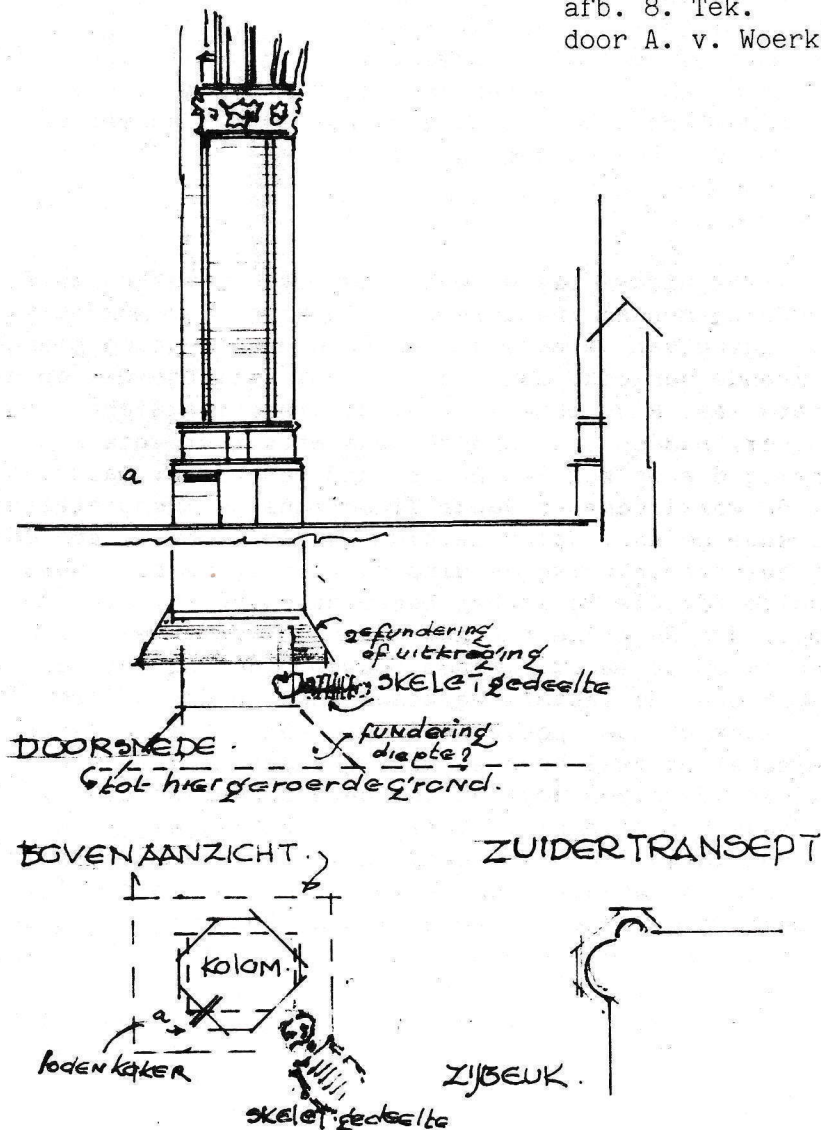
Men kan zich afvragen waarom het vieringtorentje zo sterk gedetailleerd is uitgevoerd. Dat zat zo: lange tijd zag het er naar uit, dat de oorspronkelijke toren nooit meer mocht worden opgebouwd. Er was van overheidswege een zgn. torenverbod. Vanuit die situatie maakten we een torentje met een brede aanzet in de kilgoten, omdat daar dan de wijzerplaten van het nieuwe uurwerk konden komen. Er is inderdaad een periode geweest, dat het uurwerk op die plaats heeft gezeten. Een foto herinnert nog aan die, in Uw ogen waarschijnlijk merkwaardige, toestand 16). Er moest trouwens ook rekening gehouden worden met de eventuele plaatsing van een carillon. Ik mag wel zeggen, dat het gelukkig allemaal anders is gelopen. Dankzij inspanningen van vooral pastoor Wolters, maar ook burgemeester Hoebens, is uiteindelijk toestemming verkregen om de toren toch weer volledig op te bouwen. Op een dwarsdoorsnede-tekening van het vieringtorentje kan men de betonconstructie (de "stoel") onder het torentje en boven het viering-gewelf zien. Die constructie zou die hele geplande belasting moeten dragen en overbrengen op de vieringpijlers. In het vieringgewelf is ook een groot rond luik aangebracht met een beschildering van het Lam Gods. Dat luik was speciaal om grote stukken door te halen, die niet langs de wenteltrap kunnen. Een dergelijk luik zit er trouwens ook in het torengewelf - al is dit luik onbeschilderd - om precies dezelfde reden. Door dit alles is het vieringgewelf anders geworden dan voorheen. (Vergelijk beide horizontale doorsneden op 6 M. + peil.)

PIJLERS.

De pijlers van de viering hebben niet allemaal hetzelfde basement. De rechter (zuidwest) pijler is destijds, bij wijze van proef, met bestaande Bentheimerstenen, die uit het puin nog bruikbaar bleken, opgebouwd. Nog maar pas hadden we de beschikking over een zelfontworpen draadsteenzaagmachine. Die was door de firma Plevier uit Oudembosch gefabriceerd en door onszelf in elkaar gezet. Stenen om te zagen, hadden we nog niet. Sommige stukken natuur-

steen uit het puin waren volgens mij nog wel te gebruiken. Toen de vieringpijler gesloopt was konden we de fundering eens nauwkeurig onderzoeken. Hierbij Vonden we, bij een onderzoek aan de zijkant van de zijbeuk, een merkwaardige constructie: twee funderingen boven elkaar, compleet met verbandingen.

afb. 8. Tek.
door A. v. Woerkom.

De fundering bleek op 1.20 m. op geroerde grond aangelegd, dus we groeven nog dieper tot we op vaste zandgrond kwamen. Daarmee was het onderzoek feitelijk achter de rug. Maar uit nieuwsgierigheid maakten we het gat wat breder en daarbij vonden we een skelet onder de hogere fundering. Dit geval is naderhand wel besproken, maar een bevredigende verklaring van dit alles is mij nooit ter ore gekomen. Alle skeletdelen zijn later begraven in een massagraf bij "de colonel" aan de noordwestkant van de viering, buiten de kerkmuren. We moesten daar op zeker moment haast mee maken want de schooljeugd liep her en der al met botjes rond en dat kon natuurlijk niet!

OORKONDE.

De eerste nieuwe pijler werd opgemetseld met de zelf gezaagde en gehakte natuursteen. Juist op dat moment kwam de toezegging van de subsidie en de bouwvergunning binnen. Ik meende dan ook, dat een feestelijk tintje wel op zijn plaats was. Mijn superieuren, de architect Siebers en de pastoor, hadden daar andere gedachten over wegens de lijdensweg die we nog aan het bewandelen waren. Daarom heb ik met de werklieden en Janus Timmermans de loodgieter het volgende gedaan. Janus leverde een loden buis, een door mij geschreven oorkonde ging daar in en de buis werd dicht gesoldeerd. Die is in het basement op 90 cm. boven de kerkvloer, aan de zijde van het middenschip, ingemetseld. Toen ik op de eerstvolgende bouwvergadering verslag uitbracht over de laatste werkzaamheden en dus uitlegde hoe het basement was opgemetseld, was men het er helemaal niet mee eens. Na veel heen en weer gepraat mocht het wel zo blijven (de sloop zou beslist geld gekost hebben!), maar goed was het toch niet. Voor mij onbegrijpelijk, als ik zie hoe in 1932 bij de restauratie van het zuiderportaal tufsteen is gebruikt, wat helemaal uit de toon valt. Ga maar eens kijken en vergelijk de basementen van de vrijstaande vieringpijlers; U zult het verschil wel zien.

Essen/Wouw, augustus 1988.

A. van Woerkom
m.m.v. Frank Schijven.

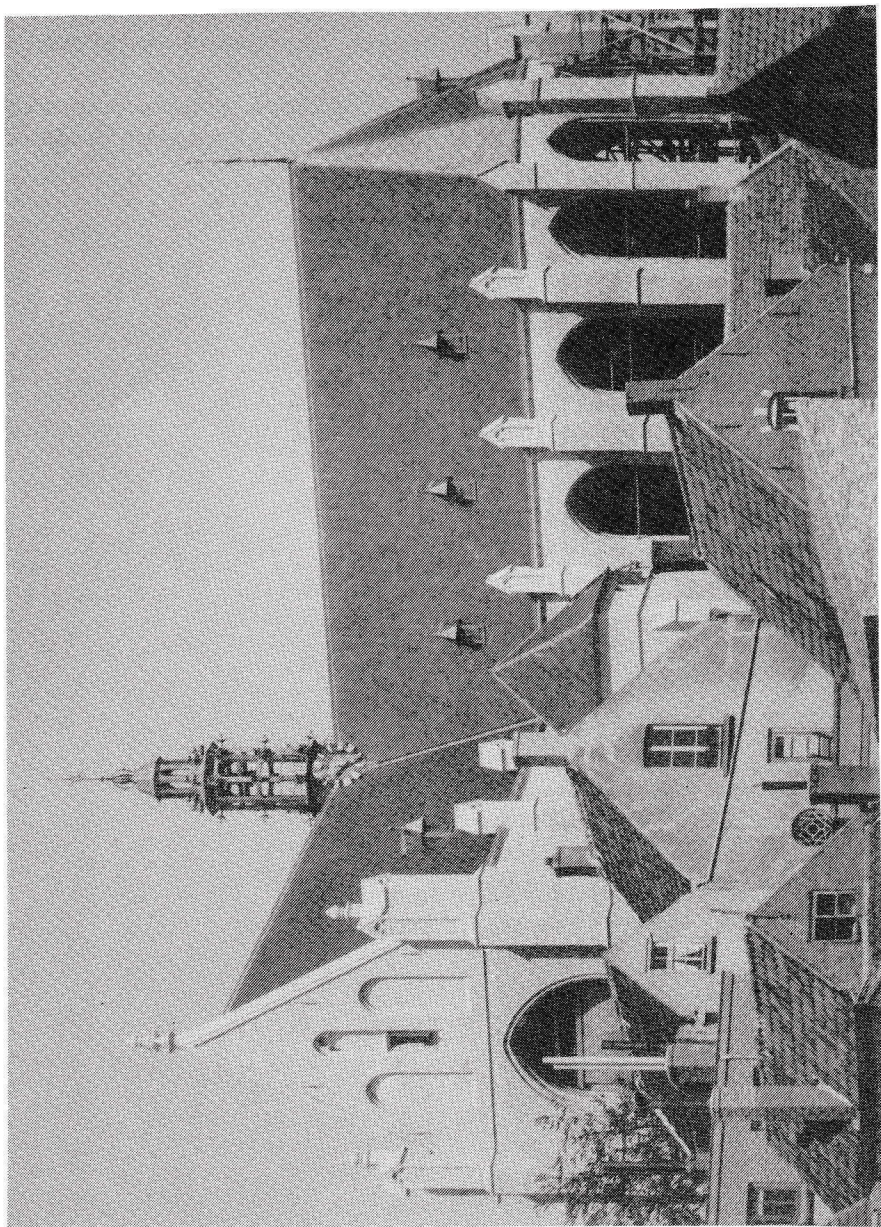
afb. 6. Het verwoeste altaar in het priesterkoor. Foto: coll. Monumentenzorg Zeist, dossier St. Lambertuskerk Wouw.

NOTEN.

Gebruikte afkortingen:

- A.A.W. = Administratief Archief van de gemeente Wouw.
P.A.W. = Parochiearchief St.Lambertus te Wouw.
R.M.A.P. = Rijksdienst voor de Monumentenzorg, afd.Post-
en Archiefzaken.

1. Siebers, A. De wederopbouw van de St.Lambertuskerk te Wouw. In: Het Gildeboek, 35e jg.afl.IV (1953).
2. A.A.W.dossier A39. Brief van 19 juni 1948 aan min. Gielen.
3. Siebers a.w.; Wolters. Th.De St.Lambertuskerk te Wouw in het Gildeboek, 35e jg.afl.IV (1953); Vermeulen, F. De herbouwing van de St.Lambertuskerk te Wouw en het drama van de gothiek. In: Katholiek Bouwblad, 21e jg. afl.10 (1954).
4. P.A.W.nr.57.
5. De tekening is reeds eerder gepubliceerd in De Vierschaer, 1985 afl.1/2 (Bevrijdingsnummer), blz.56.
6. Tracering: vensterversiering in gotische stijl, ontstaan uit de samenvoeging van meetkundige grondvormen.
7. Absis : priesterkoor.
8. Woide...die Wouda, blz.321 en 330: beide foto's illustreren duidelijk het verschil.
9. Vgl.Woide...die Wouda, blz.332, 2e gedeelte.
10. Viering : het gedeelte van de kerk waar middenschip en dwarsbeuken elkaar kruisen. Nu staat hier het altaar.
11. Zie foto 3
12. Zie voor de ligging van deze plaatsen tekening nr. I
13. Een hagiocoop is een soort doorkijk.
14. De wetenschappelijk assistent van het Rijksmuseum, J. Leeuwenberg, heeft in januari 1949 nog pogingen in het werk gesteld om de beelden van het koorgestoelte aan te kopen. R.M.A.P.1945-1950 doss.Wouw. De directeur van Monumentenzorg wees dit zonder meer af. Reeds eerder was men overeen gekomen het altaar af te staan. Mond.meded.dhr.v.Woerkom.
15. Zie foto nr. 6
16. Zie foto nr. 7

afb. 7. Opname van de kerk toen op de viering nog het uurwerk onder het torentje was aangebracht. (a.past.)

4
Met dank aan:

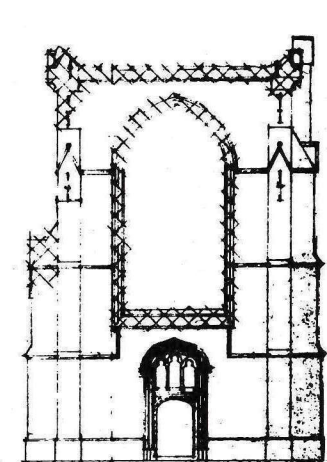
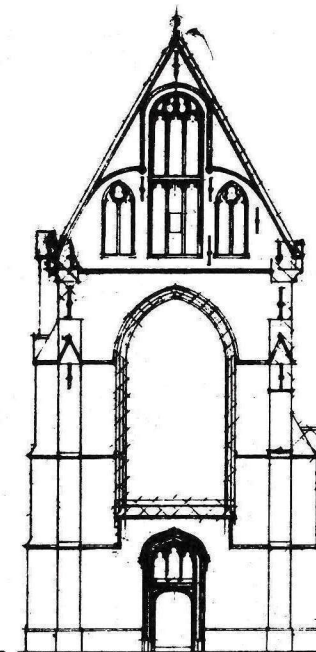
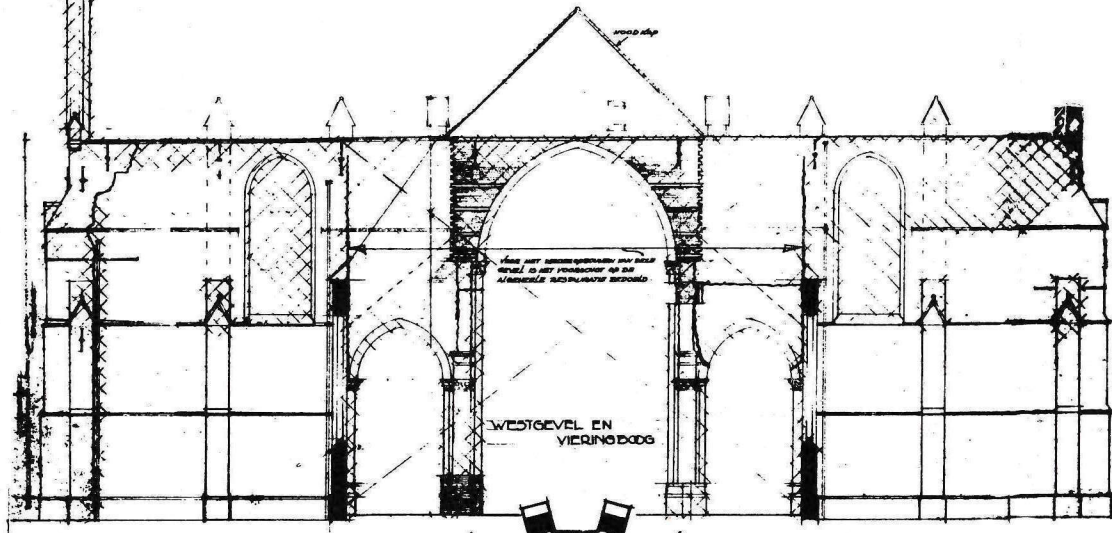
1. Het kerkbestuur van de St.Lambertusparochie voor hun toestemming de parochie-archieven te openen voor publicatie.
2. Mw.Roij-de Jong van de Rijksdienst voor Monumentenzorg voor haar hulp bij bestudering van de archieven aldaar.

ST LAMBERTUSKERK TE WOUW · NB ·

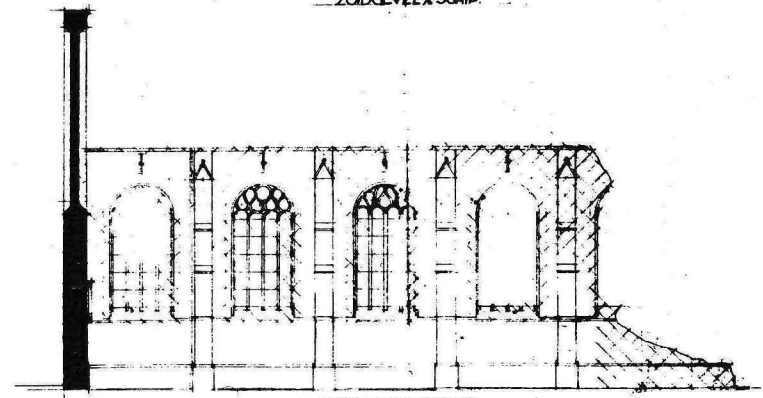
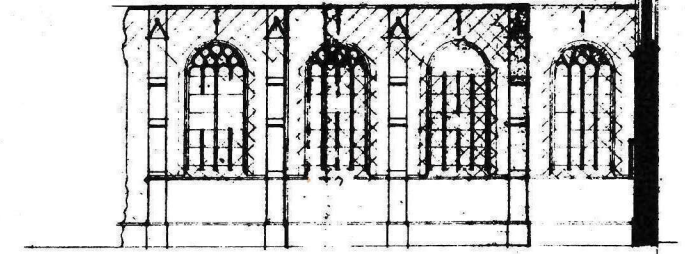
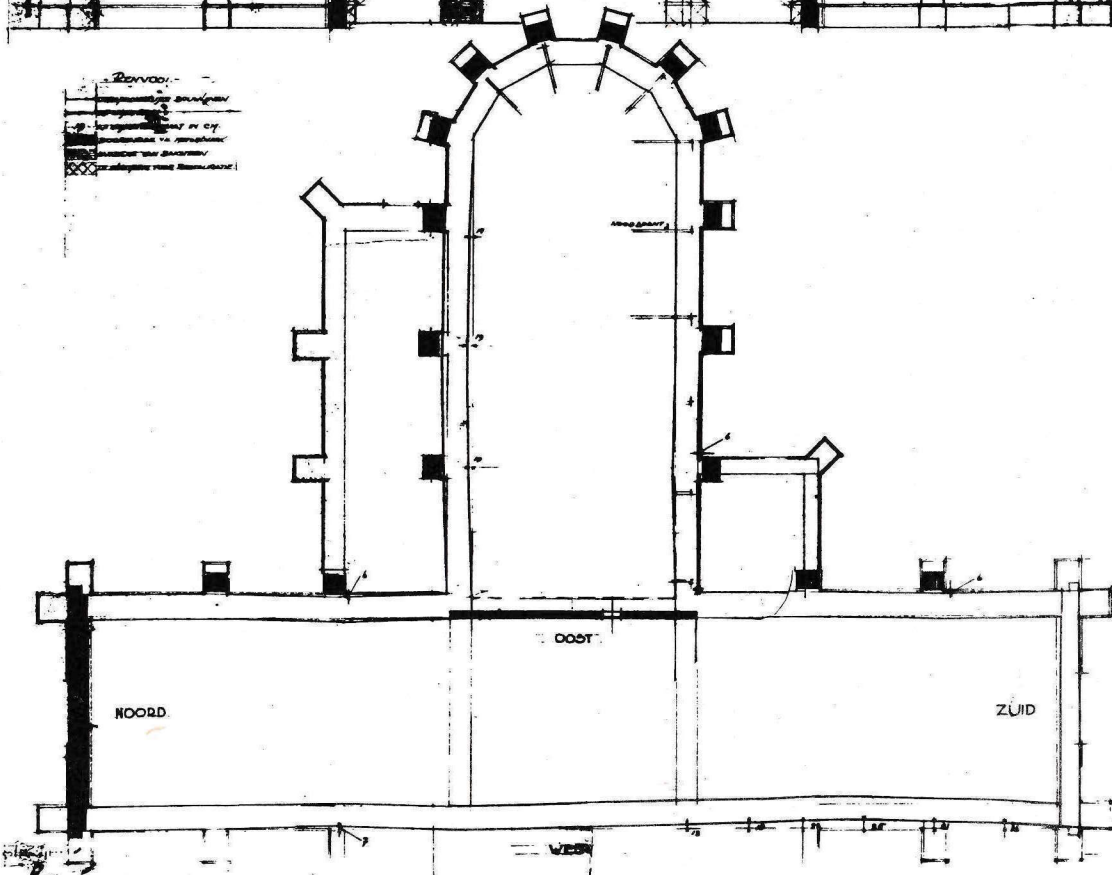
SCHAAL 1 A 100

OPMETING VAN
DE DESTAANDE GEDREKEN

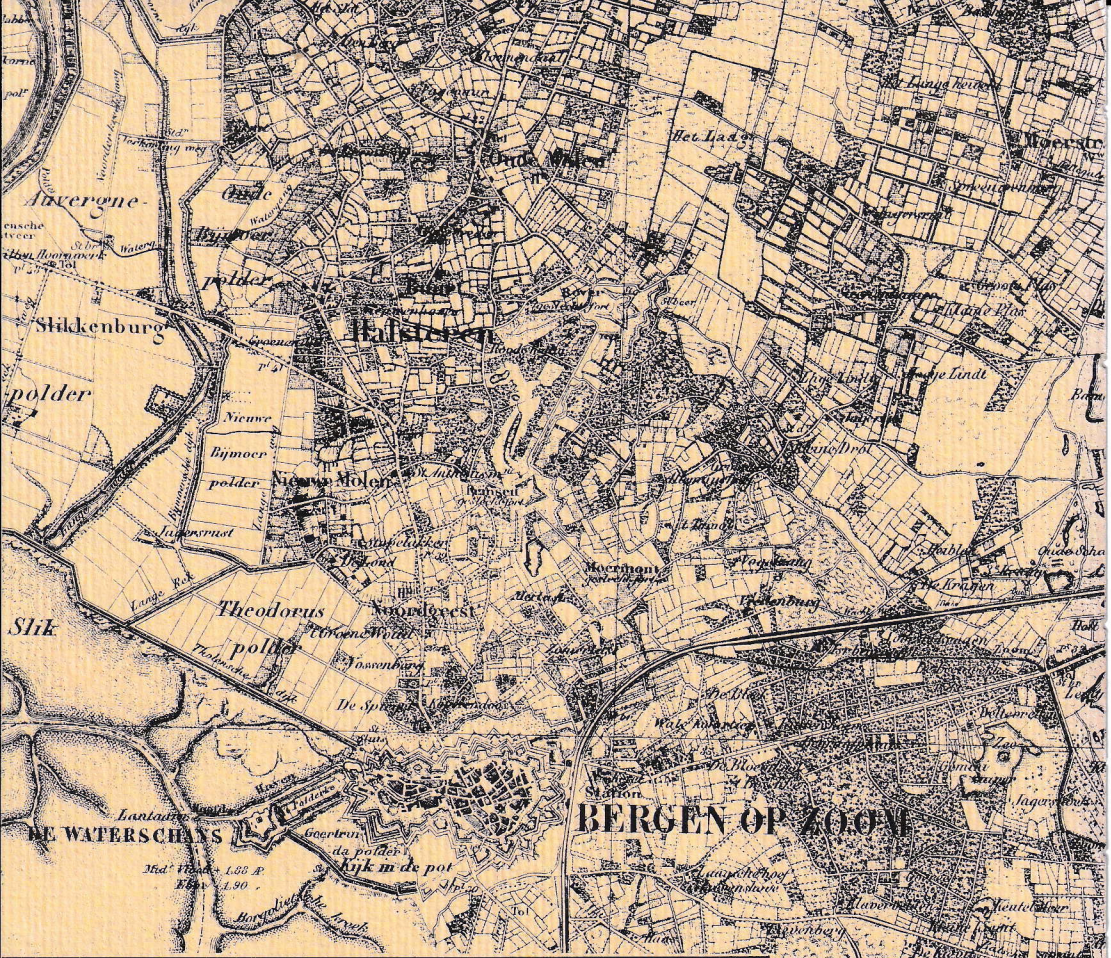
BLAD 4

Legende:
— muren en torens
— vloeren en daken
— houten constructie
— glas
— ijzeren constructie

ARCHITECTEN BUREAU · SIEDERS & VAN DAEL · ROTTERDAM
opdrachten en ontwerpen in 1904-1905 door Mr. van der Meer

Deze uitgave werd mede mogelijk
door financiële steun van de
Rabobank „Wouw - Kruisland”

Slikken van
VAN HET MARQUISAAT VAN
erkerhof slikken
Hildernisse en

